

ks. prof. dr hab. Tomasz Rozkrut
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
33-100 Tarnów, Plac Ojca Świętego Jana Pawła II nr 1

O C E N A

rozprawy doktorskiej z prawa kanonicznego:

„Podstawy do stwierdzenia nieważności małżeństwa w myśli teologiczno-prawosławnej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego”, Lublin 2017, s. 234, napisanej przez ks. mgr. lic. Andrzeja Niedzielskiego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II – w Instytucie Prawa Kanonicznego, w ramach seminarium naukowego z prawa Katolickich Kościołów Wschodnich, pod kierunkiem ks. prof. KUL dra hab. Leszka Adamowicza, w odpowiedzi na decyzję Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL z dnia 26 września 2017 roku

Ogólna prezentacja rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska to systematyczna oraz aktualna refleksja naukowa na temat instytucji małżeństwa we współczesnej doktrynie teologicznej oraz prawnej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, także w oparciu o teksty źródłowe, mam tutaj na myśli, między innymi, odwołania w pracy doktorskiej do Soboru Kościołów prawosławnych, który odbył się w roku 2016 na Krecie.

Wypada zapytać: *czy taka refleksja – w szczególności na uniwersytecie katolickim – jest aktualnie potrzebna?* Odpowiedzi na powyższe pytanie udziela instrukcja procesowa „Dignitas connubii” z roku 2005, która w art. 4 § 1, n. 1-2 mówi na temat rozpatrywania przez sędziego kościelnego nieważności małżeństwa akatolików ochrzczonych. Komentując powyższy artykuł, ówczesny dziekan Trybunału Apostolskiego Roty Rzymskiej, bp prof. Antoni Stankiewicz napisał: „Artykuł ten również integruje lukę prawną istniejącą w Kodeksie Prawa Kanonicznego, dotyczącą właściwości prawa, które sędzia kościelny powinien

stosować w rozpatrywaniu i w rozstrzyganiu spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, przedłożonych przez akatolików ochrzczonych i nieochrzczonych. [...] Jeżeli chodzi o określenie właściwego *prawa małżeńskiego* dla rozstrzygania spraw o nieważność małżeństwa akatolików ochrzczonych, Instrukcja przyjmuje zasadę już ustaloną w dyscyplinie katolickiej wschodniej (kann. 781; 780, § 2) o stosowaniu własnego prawa akatolickiego lub będącego w użyciu Wspólnoty kościelnej (art. 2, § 2), wiążącego strony w czasie zawierania małżeństwa. Należy je stosować w razie zaskarżenia małżeństwa z tytułu przeszkody zrywającej lub wady zgody małżeńskiej, pochodzących z prawa pozytywnego ludzkiego. W wypadku zaskarżenia małżeństwa z tytułu przeszkody zrywającej lub wady zgody małżeńskiej, opartych na prawie Bożym pozytywnym lub naturalnym, obowiązują właściwe przepisy Kodeksu łacińskiego. Nie stosuje się też akatolickiej dyscypliny przeciwnej nierozzerwalności małżeństwa oraz opartym na niej wyrokom lub decyzjom stanowiącym o udzieleniu rozwodu. Stąd też na forum kanonicznym nie może być uznane stwierdzenie stanu wolnego strony akatolickiej ochrzczonej na podstawie udzielonego rozwodu od poprzedniego małżeństwa. Co do formy zawarcia małżeństwa, inaczej niż stanowi prawo kanoniczne wschodnie (por. kan. 781, n. 2), Instrukcja nie wymaga wyrażenia zgody małżeńskiej w formie publicznej. Do ważności wystarczy więc, zachowanie każdej formy przepisanej lub przyjętej przez prawo, któremu strony podlegały w czasie zawarcia małżeństwa. Jeżeli jednak przynajmniej jedna strona należała wtedy do Kościoła wschodniego akatolickiego, do ważności jest wymagane zachowanie świętego obrzędu zawarcia małżeństwa. Należy zaznaczyć, że forma małżeństwa cywilnego w zasadzie nie jest uznawana za ważną dla wiernych Kościołów wschodnich akatolickich. Kościoły te również nie udzielają dyspensy od wymogu zachowania obrzędu świętego przy zawieraniu małżeństwa” (A. Stankiewicz, Komentarz do art. 4, w: T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007, s. 29-30).

Myszę, że powyższy komentarz, powszechnie przyjmowanego autorytetu, *wprawdzie pominięty przez Doktoranta*, można potraktować jako pełną odpowiedź na

postawione powyżej pytanie. Niemniej jednak w swojej dysertacji doktorskiej Doktorant odniósł się do innej publikacji na wskazany temat – W. Kraiński, „*Prawo Trybunałów katolickich do rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików*” Art. 2-4 *Dignitas Connubii*, Bernardinum 2013 (s. 12).

Warto także wskazać, że do w/w problematyki Autor rozprawy doktorskiej odniósł się w pierwszych zdaniach Zakończenia – a więc w konkluzji po przeprowadzonych badaniach – na s. 207, gdzie czytamy: „w Kodeksie Katolickich Kościołów Wschodnich, a w szczególności w prawie odnoszącym się do sakramentu małżeństwa, zawarte jest postanowienie mówiące, że małżeństwo między stroną katolicką i stroną ochrzczonej akatolicką jest regulowane także przez prawo własne Kościoła, do którego należy strona akatolicka. Zarządzenie to jest również ujęte w instrukcji Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych „*Dignitas connubii*”, co jeszcze bardziej potwierdza jego obowiązywalność także dla Kościoła łacińskiego” .

Prezentowana praca doktorska ma następujący układ:

- Spis treści (s. 2-4),
- Wykaz Skrótów (s. 5),
- Wstęp (s. 6-14),
- Trzy rozdziały (s. 15-206), które ukazują następujące problemy badawcze: rozdział pierwszy – „Istotne cele małżeństwa chrześcijańskiego” (s. 15-66), rozdział drugi – „Istota małżeństwa” (s. 67-136), rozdział trzeci – „Prawne podstawy nieważności małżeństwa” (s. 137-206). Powyższe rozdziały posiadają bogaty wewnętrzny podział związany z omawianiem konkretnych tematów,
 - Zakończenie (s. 207-212).
 - Bibliografia (s. 213-234), która została bardzo dokładnie podzielona na wiele podzbiorów, aczkolwiek Autor nie zastosował formalnego, *można powiedzieć klasycznego* podziału: na źródła oraz literaturę. Bibliografia wskazuje, że w pracy została wykorzystana bogata oraz wielojęzyczna literatura naukowa.

Ponadto, praca zawiera dwustronicowe streszczenia w języku polskim (s. 235-236), oraz w języku łacińskim (s. 237-238); powyższe strony nie zostały już opatrzone numeracją.

W ponad ośmiostronicowym Wstępie do rozprawy doktorskiej, merytorycznie jak najbardziej poprawnym, Doktorant, między innymi, wskazał – po przedstawieniu konkretnego przypadku z życia Kościoła katolickiego (tj. kiedy wierny Kościoła prawosławnego, po rozpadzie swojego małżeństwa zawartego w Kościele prawosławnym z osobą również prawosławną, zwraca się z prośbą o zawarcie małżeństwa w Kościele łacińskim – zob. s. 6) – że „wydobycie i określenie powodów do stwierdzenia nieważności takich małżeństw, wpływających z nauczania samego Kościoła prawosławnego, byłoby ułatwieniem dla sędziego katolickiego w przeprowadzeniu procesu małżeńskiego, a także dałoby możliwość w tym procesie odniesienia się do prawa prawosławnego, o ile takie będzie się pokrywać z przepisami prawa katolickiego. Aby jednak można było się opierać na powodach nieważności małżeństwa, wpływających z nauczania Kościoła prawosławnego, muszą one być właściwe i jednoznacznie określone przez ten Kościół” (s. 7).

W dalszej części prezentowanego wprowadzenia należy uwypuklić także i to, że ks. Andrzej Niedzielski wskazał cel swojej pracy, którym jest „ukazanie podstaw do stwierdzenia nieważności małżeństwa, wynikających z pojmowania małżeństwa, jego celów i istoty, przez sam Kościół prawosławny ” (s. 8), po czym stwierdził na stronie sukcesywnej: „moim zdaniem wydobycie i określenie powodów do stwierdzenia nieważności małżeństwa, zdefiniowanych i niezdefiniowanych, wynikających z nauczania samego Kościoła prawosławnego, będzie pomocne Sądowi katolickiemu w stwierdzeniu nieważności małżeństwa prawosławnego” (s. 9). Ponadto wskazał na materiał źródłowy konsultowany w procesie badawczym (s. 12n), wymienił także jaką metodą naukową będzie się posługiwał w realizacji swojego badania naukowego (s. 14), jak również syntetycznie opisał treść poszczególnych rozdziałów pracy (zob. s. 10-11).

Trzeba zatem powiedzieć, że jest to kompletne, rzetelne oraz kompetentne wprowadzenie do recenzowanego doktoratu. Warto także podkreślić, że mamy do czynienia z podjęciem praktycznego problemu badawczego, można go także dostrzec w optyce reformy procesowej przeprowadzonej przez papieża Franciszka w roku 2015 (zob. Papież Franciszek, List apostolski motu proprio „*Mitis Iudex Dominus Iesus*”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „*Mitis et misericors Iesus*”, reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Tarnów 2015). Stąd też można pokusić się na *małą* konkluzję, że obrony temat badawczy recenzowanego doktoratu jest jak najbardziej praktyczny, tak jak praktyczny jest obecny pontyfikat papieża Franciszka.

Zasadniczy korpus pracy rozpoczyna rozdział pierwszy, który w trzech punktach omawia istotne cele małżeństwa chrześcijańskiego, a w szczególności: zrodzenie i wychowanie potomstwa, sukcesywnie została omówiona wspólnota miłości i szczęście małżonków oraz zapobieganie rozpuście. We wprowadzeniu do wyodrębnionych zagadnień Doktorant napisał, że „w kwestii określenia małżeństwa w całości i w określeniu głównych celów małżeństwa w szczególności Kościół prawosławny nie odbiega kardynalnie od spojrzenia Kościoła katolickiego” (s. 15).

Rozdział drugi w pierwszym punkcie przedstawia określenie istoty małżeństwa (w szczególności poprzez ukazanie teorii naturalistycznej oraz idealistycznej), oraz dalej: sakramentalny charakter małżeństwa, zgodę małżeńską oraz formę kanoniczną, które to wymienione trzy elementy, jak wskazuje Doktorant, są określane przez jedną jak i drugą prawosławną teorię na temat małżeństwa (zob. s. 97).

Rozdział trzeci ukazuje natomiast „pojęcie nieważności małżeństwa w Kościele prawosławnym”, zdefiniowane powody nieważności małżeństwa, oraz niezdefiniowane powody nieważności małżeństwa. Jest to niewątpliwie „serce” rozprawy doktorskiej, które odpowiada na pytanie o warunki, „które Kościół prawosławny sam postrzega jako takie, które powodują nieważność małżeństwa i je

w jakiś sposób definiuje, oraz te, które, pomimo że są zawarte w pojmowaniu nieważności małżeństwa, z tych czy innych przyczyn nie są dokładnie zdefiniowane” (s. 137n); ponadto rozdział został opatrzony, wprawdzie syntetycznym, ale ważnym podsumowaniem. W rozdziale warto podkreślić plastyczne wyliczenie przypadków udzielania dyspensy od poszczególnych przeszkód małżeńskich na s. 145.

Korpus pracy kończy *Zakończenie*, w którym czytamy: „w założeniach niniejszej rozprawy było zaznaczone, jak wielką korzyść może przynieść dokładne określenie i zrozumienie podstaw do stwierdzenia nieważności małżeństwa w Kościele prawosławnym, w szczególności w Rosyjskim. Ukazanie tych powodów i ich określenie było podstawowym celem, którego nie dałoby się osiągnąć bez odniesienia do rozumienia istotnych celów małżeństwa oraz określenia tego, co stanowi jego istotę” (s. 207).

Ocena merytoryczno-formalna

Recenzowana rozprawa doktorska jest interesującym oraz wieloaspektowym studium teologiczno-prawnym, Doktorant swoje badania potraktował jak najbardziej odpowiedzialnie i kompetentnie. Świadczy o tym bardzo bogata literatura przedmiotu badań. Owszem, nie oznacza to, że rozprawa nie zawiera pewnych mankamentów, które zawsze są obecne w ludzkiej pracy. I tak:

- niestety już na s. 6 – trzecie zdanie ze Wstępu – zostało niefortunnie oraz nieprecyzyjnie zredagowane, które nie powinno się znaleźć w rozprawie doktorskiej z prawa kanonicznego: „małżeństwa mieszane, stały się zjawiskiem tak powszechnym, że dyspensy od przeszkody religii, a zwłaszcza zezwolenia w przypadku zawierania małżeństw między katolikami i prawosławnymi, coraz częściej mają charakter formalny, tym bardziej, że w tym ostatnim przypadku zezwolenie jest potrzebne nie do ważności, lecz do godziwości małżeństwa”. Powyższe zdanie – a trzeba to powiedzieć – domagało się przeredagowania, gdyż już na początku analizy doktoratu wzmocniło czujność recenzenta;

- w pracy zabrakło odniesienia do deklaracji Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z dnia 20 października 2007 roku na temat niewystarczalności

dokumentów Kościoła prawosławnego stwierdzającego stan wolny nupturientów, jest tylko odwołanie się do artykułu ks. P. Majera zatytułowanego „Nowe decyzje Sygnatury Apostolskiej w sprawie małżeństw zawieranych między katolikami a prawosławnymi”; także zabrakło odniesienia do ubiegłorocznego motu proprio papieża Franciszka „De concordia inter Codices” – jednym z motywów powstania tego dokumentu jest, między innymi, zwrócenie się do wiernych Kościołów prawosławnych, którzy coraz liczniej są obecni na „tradycyjnych” terenach Kościoła łańskieńskiego. W szczególności takie odniesienie wydaje się wręcz konieczne kiedy omawiany jest „ryt święty” na s. 129nn;

- ponadto „Kościół prawosławny”: raz „prawosławny” pisany jest z dużej litery a raz z małej – zob. s. 8.

W szczególności jednak – chcąc wskazać elementy pozytywne recenzowanego doktoratu – na podkreślenie zasługuje dobrze napisany Wstęp, dokładne i poprawne pod względem merytoryczno-formalnym zredagowane wprowadzenia oraz podsumowania poszczególnych rozdziałów pracy, *przy czym rozdział drugi nie posiada wspomnianego podsumowania*, ale jest to wyjątek.

W dalszej kolejności należałoby podkreślić, iż układ pracy jest jasny, przejrzysty, logiczny oraz spójny, poszczególne wypowiedzi Autora są dobrze udokumentowane, podobnie język rozprawy jest jasny i precyzyjny oraz naukowy.

Doktorant sięga także do prawa rzymskiego – np. na s. 39 napisał: „w definicji małżeństwa, zapożyczonej, jak już było mówione, od Modesta, prawnika rzymskiego ... ”; odnosi się także do teologii oraz kanonistyki Zachodniej (zob. np. s. 21, 27, 208); dokonuje pewnych częściowych podsumowań – „jak widzimy, zrodzenie potomstwa jako cel małżeństwa nie jest jednoznacznie postrzegane przez różnych autorów myśli prawosławnej. Jedni uważają go za istotny cel, inni za nieistotny, a nawet poddają w wątpliwość jego wartość jako celu” (s. 24; zob. także s. 34n).

W samym Zakończeniu pracy Doktorant napisał o napotkanych trudnościach w czasie prowadzonych badań (zob. s. 207), ponadto właściwie stwierdza, że „nie było celem tej pracy porównanie nauki Kościoła prawosławnego w obszarze prawa

małżeńskiego z nauką Kościoła katolickiego, co z pewnością może być przedmiotem kolejnych badań i analiz” (s. 212); jest to niewątpliwie cenna uwaga oraz otwarcie drzwi do kolejnych interdyscyplinarnych badań naukowych.

Recenzowana praca jest całościowym, a zatem wyczerpującym, oraz aktualnym studium teologiczno-prawnym; może być postrzegana jako kompetentna oraz praktyczna pomoc dla osób zajmujących się analizowaną problematyką, w szczególności zaś stanowi cenną pomoc dla pracowników sądów Kościoła oraz jego jednostek administracyjnych, przed którymi stają dzisiaj nowe oraz konkretne przypadki do rozwiązania, przede wszystkim w perspektywie dobra duchowego człowieka, któremu Kościół pragnie służyć, odpowiadając jednocześnie na trudne i skomplikowane wyzwania współczesności.

Wniosek

Recenzowana rozprawa doktorska z prawa kanonicznego charakteryzuje się poprawnym poziomem badań naukowych; jest interesującym oraz wyczerpującym studium naukowym, tak pod względem merytorycznym jak i metodologicznym, i spełnia wymogi rozprawy doktorskiej z zakresu prawa kanonicznego. Całościowa zatem ocena rozprawy doktorskiej jest jak najbardziej pozytywna; można powiedzieć, że ukazana w pracy problematyka badawcza jest konkretną *nowatorską* odpowiedzią na zagadnienie postawione przez instrukcję procesową „Dignitas connubii” w roku 2005, jak również – a może przede wszystkim – na konkretne problemy prawne oraz duszpasterskie, które Kościół katolicki musi nie tylko dostrzegać ale także kompetentnie rozwiązywać.

Konkludując, stawiam wniosek do Prześwietnej Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o kontynuowanie rozpoczętego przewodu doktorskiego ks. mgra lic. Andrzeja Niedzielskiego.

/ks. Tomasz Rozkrut/

Tarnów, dnia 2 listopada 2017 roku